

## RAZSTAVE EXHIBITIONS

### ŠKOFJELOŠKI PASIJON Umestitev enote nesnovne kulturne dediščine v format muzejske razstave

Saša Nabergoj, Jože Štukl

163

Škofjeloški pasijon (ŠP) je bil 1. decembra 2016 kot prva enota nesnovne kulturne dediščine iz slovenskega prostora vpisan na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva, novembra 2017 je bila v Loškem muzeju postavljena nova razstava Škofjeloški pasijon. Pričujoči prispevek govori o zgodovini pasijona, dokumentira postopek njegove umestitve v svetovno dediščinsko elito ter koncipiranje in celoten proces snovanja njegove postavitve v muzejske prostore.

#### Škofjeloški pasijon – *Processio Locopolitana*

Škofjeloški pasijon je spokorna pobožnost velikega petka, ki je potekala v obliki procesije po ulicah in trgih srednjeveškega mesta Škofje Loke kot del priprave na veliko noč. Po mestu so se pomikale skupine nastopajočih – deloma na vozovih, deloma na nosilih – in v dramski obliki uprizarjale posamezne prizore iz Svetega pisma Stare in Nove zaveze ter razne alegorične motive. Poudarek je bil na prikazu Kristusovega trpljenja in smrti (Marin 1999: 198–199).

Besedilo te spokorne procesije, ohranjene v rokopisu, sestavljene iz 863 rimanih verzov in razdeljene na 13 podob, je v loškem kapucinskem samostanu napisal pater Romuald (Lovrenc Marušič, 1676–1748) iz Štandreža pri Gorici, ko je deloval v Škofji Loki kot pridigar in voditelj procesije. Ime, po katerem to najstarejše ohranjeno dramsko besedilo v slovenskem jeziku poznamo danes – Škofjeloški pasijon, je delo dobilo šele v 20. stoletju (Ogrin 2009: 1; Benedik 1999: 20).

Pater Romuald je glavno besedilo ŠP na podlagi tradicije starejših besedil slovenskih spokornih procesij napisal leta 1715 in ga potem še nekaj let izpopolnjeval. Danes znano obliko s 13 podobami je Škofjeloški pasijon dobil ob zadnji redakciji leta 1727, ko je Romuald zapustil Škofjo Loko oziroma predal vodenje pasijona v druge roke (Ogrin 2009: 350–351, 354, 406–408).

Loška pasijonska procesija se je v 18. stoletju, vse do ukinitve leta 1767, uprizarjala vsako leto (Benedik 2006: 28). Od takrat do druge četrtine 20. stoletja ni bilo uprizoritev. Ponovno uprizoritev je ob Obrtno-industrijski razstavi v Škofji Loki leta 1936 ob pomoči režiserja Pavla Okorna pripravil dr. Tine Debeljak. Pasijon se

takrat ni odvijal v obliki procesije po mestnih ulicah in trgih, temveč so ga uprizorili na dvorišču takratne meščanske šole v Škofji Loki. Tu so postavili oder s površino 200 m<sup>2</sup>, ki so ga dopolnili s kuliso srednjeveškega mesta, delom akademske slikarke Bare Remec. Pet predstav, pri katerih je sodelovalo 165 amaterskih igralcev iz Škofje Loke in okoliških vasi, si je ogledalo več kot 5000 gledalcev (Planina 2016: 105). Nadaljnje uprizoritve ŠP je preprečila 2. svetovna vojna, povojno obdobje pa uprizarjanju ŠP zaradi vladajočega komunističnega režima tudi ni bilo naklonjeno. Tako je bil v izvorni obliki in izvirnem okolju v celoti uprizorjen šele leta 1999 pod režijsko taktirko Marjana Kokalja, ki je iz originalnih 13 prizorov zaradi večje razumljivosti dogajanja in praktične izvedljivosti na odrih napravil 20 podob. Njegov pristop je z izjemo manjših sprememb in dopolnitev ostal ohranjen tudi pri vseh naslednjih uprizoritvah, ki so bile izvedene leta 2000, 2009 in 2015 (Kokalj 1999a: 117; Kokalj 1999b: 242).

ŠP se še danes enako kot v Romualdovem času odvija v postno-velikonočnem času po ulicah in trgih Škofje Loke, in sicer na vsakih šest let, kot je bilo leta 2007 določeno z Odlokom o gledaliških uprizoritvah ŠP. Nosilci in izvajalci ŠP so prebivalci Škofje Loke in okoliških vasi, ki s svojim prostovoljnim delom ohranjajo pasijonsko dediščino. Kot nekdanj se procesija začne na enem prostoru. Ker pri kapucinski cerkvi ni več vrta, je najprimernejši kraj za zbiranje nekdanja vojašnica, od koder procesija krene po mestu. Prizori si sledijo z nekajminutnim zamikom. Vsak izmed njih se odigra na štirih prizoriščih, razporejenih po mestu, kjer so postavljeni prostori za gledalce. Prizori so povezani z zvočnimi efekti spokornikov, glasbenikov in pevcev ter veznimi meditacijami, ki razlagajo prihajajočo sliko. Ob zadnji uprizoritvi leta 2015 je sodelovalo več kot 900 nastopajočih, izvedenih je bilo osem pasijonskih predstav, ki si jih je skupno ogledalo 23.000 obiskovalcev.

## **Skrb za varovanje Škofjeloškega pasijona na lokalni in nacionalni ravni**

Občinski svet Občine Škofja Loka je 15. novembra 2007 sprejel Odlok o gledaliških uprizoritvah ŠP – Processio Locopolitana v Škofji Loki v letih 2009, 2015 in 2021,<sup>1</sup> s katerim je bilo zagotovljeno njegovo uprizarjanje v procesijski obliki v postno-velikonočnem času v izvirnem okolju znotraj starega srednjeveškega mestnega jedra Škofje Loke. Že leta 2003 pa je bila sprejeta Unescova Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine, ki je povzročila velike premike pri varovanju nesnovne kulturne dediščine tako na mednarodni kot tudi na nacionalni ravni. Slovenija je Konvencijo ratificirala leta 2008 in nesnovno kulturno dediščino, poimenovano živa kulturna dediščina,<sup>2</sup> vključila v novi Zakon o varstvu kulturne dediščine (2008), ki je pred tem vključeval le nepremično in premično kulturno dediščino. V skladu z določili Unescove Konvencije in Zakona o varstvu kulturne

<sup>1</sup> Uradni list Republike Slovenije, št. 109, 30. 11. 2007, str. 15036.

<sup>2</sup> Unescova konvencija uporablja poimenovanje »nesnovna kulturna dediščina«, medtem ko je bil pri nas v skladu z novim Zakonom o varstvu kulturne dediščine iz leta 2008 uporabljan termin »živa kulturna dediščina«. Poimenovanje se je iz »živa« spremenilo v »nesnovna« v skladu s 1. členom Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu kulturne dediščine – ZVKD-1D z dne 6. maja 2016.

dediščine je bil tudi v Sloveniji vzpostavljen Register žive kulturne dediščine, ŠP pa je bil še istega leta vanj vpisan kot prva dediščinska enota.<sup>3</sup> Naslednji korak pri varovanju ŠP je bil storjen štiri leta kasneje, ko je Vlada Republike Slovenije na seji 19. julija 2012 sprejela Odlok o razglasitvi ŠP za živo mojstrovino državnega pomena<sup>4</sup>. S tem je enota dediščine dobila najvišjo mogočo zaščito na ravni države – status kulturnega spomenika državnega pomena. Tako so bili sprejeti vsi možni ukrepi s področja ohranjanja nesnovne kulturne dediščine, predvideni v skladu s slovensko zakonodajo. S tem je država enoti dediščine potrdila izjemen strokovni in širši družbeni pomen in sprejela varstvene ukrepe, ki ŠP zagotavljajo njegovo ohranjanje, javno dostopnost ter prenašanje iz roda v rod. Vse navedene aktivnosti so pripomogle k še večji prepoznavnosti ŠP v lokalnem in nacionalnem okolju.

## Prvi koraki do Unesca

Naslednji korak – začetek aktivnosti za vpis ŠP na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva – je sledil na pobudo loškega župana mag. Miha Ješeta. Decembra 2012 se je tako osnovala delovna skupina v sestavi: mag. Miha Ješe, župan Občine Škofja Loka; Tine Radinja, podžupan; mag. Andreja Megušar z Občine Škofja Loka; Alojzij Pavel Florjančič, predstavnik zainteresirane javnosti; dr. Metod Benedik, kapucin; Marta Gartner iz kapucinske knjižnice v Škofji Loki; Špela Spanžel z Ministrstva za kulturo Republike Slovenije; mag. Adela Pukl iz Slovenskega etnografskega muzeja kot nacionalnega Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine in mag. Jože Štukl, kustos iz Loškega muzeja, ki je prevzel strokovno koordinacijo delovne skupine za pripravo nominacije. Pripravljeno in v angleški jezik prevedeno besedilo nominacije smo pregledali s člani delovne skupine, nato pa so svoje konstruktivne pripombe prispevali še Ciril Baskovič, Silvester Gabršček, mag. Ksenija Kovačec Naglič in Gojko Zupan, vsi z Ministrstva za kulturo RS. Mag. Andreja Megušar, ki je skrbela za tehnično koordinacijo, je v vmesnem času zbrala izjave o podpori nominaciji s strani posameznikov, skupin, skupnosti, društev, kulturnih ustanov, skratka vseh vpletenih v ohranjanje pasijonske dediščine, ki so segale od uradnih pisem institucij, na roko napisanih prispevkov aktivnih udeležencev pasijona do otroških risbic. Kot obvezno prilogo smo priložili še 10 fotografij in predstaviteni sedemminutni film, pri katerem smo pred tretjeosebim pripovedovanjem dali prednost skupnostim, skupinam oziroma posameznikom nosilcem dediščine, ki jo edini lahko prikažejo v vsej pristnosti. Vse zbrano gradivo smo dostavili na Ministrstvo za kulturo RS, kjer so poskrbeli, da je bila nominacija 28. marca 2013 uspešno oddana na sekretariatu za nesnovno dediščino Unesca v Parizu.

## Odločitev ocenjevalne skupine Medvladnega odbora

Konec oktobra 2014, štiri tedne pred 9. zasedanjem Medvladnega odbora za ohranjanje nesnovne kulturne dediščine pri Unescu, so bili objavljeni rezultati

<sup>3</sup> <[http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Razvidi/RKD\\_Ziva/Rkd-08-629-001-p.pdf](http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Razvidi/RKD_Ziva/Rkd-08-629-001-p.pdf)> [5. 10. 2018].

<sup>4</sup> Uradni list Republike Slovenije, št. 56, 23. 7. 2012, str. 5800.

ocenjevanja nominacij ocenjevalne skupine in na podlagi teh priporočil predlagane odločitve Medvladnega odbora. Ker je bilo ocenjevalno telo mnenja, da vloga za vpis ŠP na Reprezentativni seznam ne izpolnjuje vseh kriterijev, sta se Ministrstvo za kulturo RS in Občina Škofja Loka odločila, da se predlog nominacije za ŠP umakne še pred zasedanjem Medvladnega odbora, ki je potekalo v Parizu od 25. do 28. novembra 2014. V tem primeru je bila dopuščena možnost, da lahko države, ki so to storile, svoj ustrezno dopolnjen predlog vložijo takoj v naslednjem ciklusu do konca marca 2015. Poročilo ocenjevalne skupine je dostopno na spletni strani Unesca.<sup>5</sup>

166

Ocenjevalna skupina je nominacijo ocenjevala v petih vsebinskih kriterijih R1–R5. Pri kriterijih R1, R4 in R5 ni imela zadržkov, medtem ko so se ti pojavili pri kriteriju R2, pri katerem v nominaciji ni bilo v zadostni meri pojasnjeno, »kako bi vpis na Reprezentativni seznam prispeval k *»splošni prepoznavnosti nesnovne kulturne dediščine ŠP oziroma k večji ozaveščenosti o njenem pomenu«*. Ustavili so se še pri kriteriju R3, kjer so pogrešali natančnejše pojasnilo, »zakaj med letoma 1939 in 1999 ni bilo uprizoritev ŠP«, in opozorili, da v predlogu nominacije *»niso predstavljeni varovalni ukrepi za zagotavljanje dolgoročnega obstoja ŠP in možnih negativnih vplivov naraščajočega turizma, ki bi jih lahko prinesel vpis elementa na Reprezentativni seznam«*.

## Priprava in vložitev ponovne kandidature

Decembra 2014 so ponovno stekli pogovori med Ministrstvom za kulturo RS, Slovenskim etnografskim muzejem in Občino Škofja Loka o začetku aktivnosti za pripravo in vložitev ponovne kandidature ŠP za vpis na Reprezentativni seznam. Tako je januarja 2015 prenovljena delovna skupina v sestavi: mag. Miha Ješe, župan Občine Škofja Loka; Silvester Gabršček z Ministrstva za kulturo RS; dr. Nena Židov in mag. Anja Jerin iz Slovenskega etnografskega muzeja; dr. Metod Benedik, kapucin; mag. Aleksander Igljučar, predsednik Muzejskega društva Škofja Loka; Alojzij Pavel Florjančič, predstavnik zainteresirane javnosti; Jože Štukl iz Loškega muzeja in Jernej Tavčar iz Občine Škofja Loka začela s pripravo za dopolnitev predloga za vložitev ponovne kandidature. Jože Štukl se je ponovno znašel v vlogi strokovnega koordinatorja, medtem ko je bila vloga tehničnega koordinatorja zaupana Jerneju Tavčarju, ki je poskrbel za spremembe in dopolnitev predstavitvenega filma, izbiro fotografskega materiala in ostale dokumentacije ter izjav o podpori nominaciji s strani posameznikov, skupin, skupnosti, društev, kulturnih ustanov, skratka vseh vpletenih v ohranjanje pasijonske dediščine. Nominacijo smo dopolnili, natančno pregledali ustreznost uporabljene terminologije, dodali nekatere vsebinske poudarke in skušali upoštevati Unescove vrednote (vloga lokalne skupnosti pri pripravi nominacije in oblikovanju ukrepov varovanja, poudarek na vlogi žensk, otrok in mladine pri izvedbi pasijona, pomen prenašanja pasijonske dediščine iz roda v rod, medsebojno spoštovanje in dialog z drugimi skupnostmi, ki prav tako uprizarjajo pasijon, kot tudi s skupnostmi z drugačnimi verskimi nazori; primeren in spoštljiv odnos do živali, trajnostni razvoj ipd.). Posebno pozornost smo namenili tudi pripravi filma, ki v skladu z Unescovimi priporočili ne sme vsebovati nasilja. Nominacijo smo oddali na Ministrstvu za kulturo

<sup>5</sup> <<http://www.unesco.org/culture/ich/en/10-representative-list-00748>> [5. 10. 2018].



Slovenska delegacija v Adis Abebi v Etiopiji (Jože Štukl, Magdalena Tovornik, Aleksander Igličar in Jernej Tavčar) ob uspešnem vpisu Škofjeloškega pasijona na Unescov Reprezentativni seznam nesovne kulturne dediščine človeštva (foto: Jože Štukl, 2016).

RS, kjer so poskrbeli, da je v predpisanem roku, do konca marca 2015, z vsemi prilogami dospela na sekretariat za nesovno dediščino Unesca v Parizu.

## Odločitev ocenjevalne skupine Medvladnega odbora

Konec oktobra 2016 smo bili pred 11. zasedanjem Medvladnega odbora za ohranjanje nesovne kulturne dediščine pri Unescu znova seznanjeni s priporočilom ocenjevalne skupine, ki je bila mnenja, da ŠP izpolnjuje vse vsebinske kriterije R1-R4 za vpis na Reprezentativni seznam. Edini zadržek, ki ga je navedla, je bil pri formalnem kriteriju R5, da iz vloge ni razvidno, da se Register nesovne dediščine Slovenije redno posodablja. Zato je ocenjevalna skupina v predlogu odločitve Medvladnemu odboru predlagala, da se vloga dopolni in ponovno vloži v naslednjem ocenjevalnem obdobju.<sup>6</sup>

Ker smo bili mnenja, da zadržek nima realne osnove in da je k takšnemu zaključku pripomogla zgolj tehnična težava (nedelujoča povezava v nominaciji, ki se je v vmesnem času od oddaje spremenila), smo se odločili za aktivno vlogo pri pojasnjevanju zapleta članicam Medvladnega odbora pred in med zasedanjem v Etiopiji. Pod vodstvom Ministrstva za kulturo, v sodelovanju s Slovenskim etnografskim muzejem in posredovanjem veleposlaništva v Parizu so bila v prihodnjih dneh pripravljena ustrezna vsebinska pojasnila in posredovana na Unesco po ministrskih in diplomatskih poteh. Z avstrijskimi predstavniki je bil usklajen amandma, pripravljeno je bilo tudi besedilo pojasnila za predstavnike na zasedanju v Etiopiji.

<sup>6</sup> <<http://www.unesco.org/culture/ich/en/decisions/11.COM/10.B.29>> [5. 10. 2018].

## Končna odločitev in vpis na Reprezentativni seznam

Zadnje dejanje naših prizadevanj je pomenila udeležba štiričlanske delegacije<sup>7</sup> na 11. zasedanju Unescovega Medvladnega odbora za ohranjanje nesnovne kulturne dediščine, ki je potekalo v Adis Abebi v Etiopiji od 28. novembra do 2. decembra 2016. Člani delegacije so uspešno pojasnili zaplet in v četrtek 1. decembra 2016 ob 18.45 po lokalnem času je bil ŠP vpisan na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine.<sup>8</sup>

## Muzejska razstava: prva postavitvev

168

Ob velikem uspehu, vpisu Škofjeloškega pasijona na Unescov Reprezentativni seznam, smo želeli ta dosežek čim hitreje postaviti na ogled tudi našim obiskovalcem. Šlo je pravzaprav za ideal muzejskega dela; za živo dediščino, za skorajda ilustracijo teze, da v muzeju ne hranimo pepela, ampak ogenj, ki je tlel skozi stoletja. In, prevedeno v muzejski jezik, za zahtevno izrazito interdisciplinarno tematiko. Tudi zato smo se odločili, da v prvi fazi postavimo prvi del, posvečen umetniški in zgodovinski vlogi pasijona, ter ga uporabimo tudi kot poriv, vmesno postajo pri raziskavi in koncipiranju druge faze postavitve: drugega dela razstave in s tem celote leta 2020, leto dni pred naslednjo uprizoritvijo pasijona.

Kompleksno materijo smo postavili kot prostorsko, ambientalno instalacijo, sestavljeno iz različnih elementov na različnih nosilcih, medijih, ki skupaj tvorijo celoto. Tudi zato smo sestavili raznoliko avtorsko ekipo posameznikov z različnimi kompetencami in znanji.<sup>9</sup>

Stalna razstava je umeščena v pred leti prenovljene kletne prostore, iz katerih je bil nekoč izhod na dvizni most, s hodnikom pa je bil grad povezan tudi z Uršulinsko cerkvijo in samostanom. Postavitvev razstave sestavljajo leseni križ, darilo mesta Štandreža pri Gorici Škofji Loki, in pasijonske zastave, ki rahlo plapolajo v vetriču. Slednje so postavljene v slepi del hodnika, ki je grad nekoč povezoval z mestom. Tu so še tri umetniške fotografije uprizoritve iz leta 2009 loškega fotografa in »uoma universale« Tomaža Lundra, na tablici, pritrjeni na steno, pa lahko prelistate digitaliziran pasijonski kodeks. Na ekranu se vrti film iz starih črno-belih fotografij pasijona iz leta 1936.<sup>10</sup> Postavitvev zaključuje »light box« oljne slike Borisa Kobeta iz leta 1967,<sup>11</sup> ki realistično in v historični maniri ponazarja uprizoritvev pasijona po škofjeloških ulicah. Razstavno sestavljanko pa povezuje video esej Damijana Kracine, ki v 15 minutah povzame bistvene prizore skoraj dvournega pasijonskega filma Marjana Cerarja iz leta 2015. V projekciji na

<sup>7</sup> Jože Štukl iz Loškega muzeja, Jernej Tavčar z Občine Škofja Loka, mag. Aleksander Igličar, predsednik Muzejskega društva Škofja Loka, in vodja gospa Magdalena Tovornik, bivša veleposlanica RS.

<sup>8</sup> Celotna uspešna nominacija je dostopna na spletnem naslovu: <<http://www.unesco.org/culture/ich/en/RL/skofja-loka-passion-play-01203>> [5. 10. 2018].

<sup>9</sup> Kustosa: Jože Štukl in Saša Nabergoj iz Loškega muzeja, oblikovalec razstave Damijan Kracina in multimedijiski mojster Gregor Bečan, skupaj z muzejsko tehnično ekipo z Vido Grah na čelu.

<sup>10</sup> Le 11 jih v fototeki hrani Loški muzej.

<sup>11</sup> Original v zbirki hrani SLOGI, Slovenski gledališki inštitut.



Nova stalna muzejska razstava o Škofjeloškem pasijonu v Loškem muzeju (foto: Janez Pelko, 2017).

steno se tako pokažejo vsi ključni deli pasijona, predvsem pa ključni zvoki (topot konjskih kopit, zvončkljanje s cehovskimi orodji ...), ki napolnjujejo razstavni prostor in posamične elemente postavitve povežejo v celoto.

## Muzejska razstava Škofjeloški pasijon 2020

V prvem delu razstave tako v ospredje postavljamo umetniški naboj pasijona, v drugem pa se bomo osredotočili na njegovo živost, na vse predane posameznike, angažma številnih sodelavcev, večinoma prostovoljcev, ki pasijon v resnici sooblikujejo. Tudi zato bo h končni postavitvi razstave prispevala širša skupina, saj gre za projekt, ki presega kompetence ekipe Loškega muzeja. Delno zato, ker gre seveda za kompleksno, interdisciplinarno tematiko, delno pa zavoljo fenomena prostovoljcev, angažiranosti praktično celotne Škofje Loke in okolice, ki pasijon ohranja živ. Tako je prva postavitev bila dobrodošel poriv za vzpostavitev širše ekipe pri koncipiranju končne pasijonske razstave in skupaj s strokovnjaki Slovenskega gledališkega inštituta in več aktivnimi posamezniki, vpletenimi v pasijonske uprizoritve, načrtujemo kompleksno in raznoliko muzejsko razstavo z bogatim vizualnim in zvočnim arhivom.

## LITERATURA

BENEDIK, Metod

1999 Ob odkritju plošče patru Romualdu Lovrencu Marušiču (1676–1748), 21. marca 1997. *Loški razgledi* 46: 19–21.

2006 Izhodišča Škofjeloškega pasijona. V: A. P. Florjančič (ur.), *Škofjeloški pasijon 2006*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 25–36.

KOKALJ, Marjan

1999a Režija Škofjeloškega pasijona v širšem smislu. *Loški razgledi* 46: 115–166.

1999b Uprizoritev Škofjeloškega pasijona v letu 1999. V: *Škofjeloški pasijon: preprosta fonetična transkripcija s prevodom neslovenskih delov besedila*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 239–244.

MARIN, Marko

1999 Škofjeloški pasijon (signum temporis). V: *Škofjeloški pasijon: preprosta fonetična transkripcija s prevodom neslovenskih delov besedila*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 192–207.

OGRIN, Matija (ur.)

2009 *Škofjeloški pasijon: Znanstvenokritična izdaja*. Celje : Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba; Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti; Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU

PLANINA, France

2016 Škofjeloški pasijon 1936. *Pasijonski doneski* 11: 105–112.